

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA VOCABULARULUI DIN SATUL RACOVIȚA, JUD. TIMIȘ

1. Cele câteva observații privind vocabularul din satul Racovița, jud. Timiș se limitează, în mod evident, la sus-numita localitate, în funcție de materialul documentar avut la dispoziție. Este vorba de *Glosar de termeni dialectali din satul Racovița, județul Timiș* de Simion Todorescu-Racoviceanu, publicat în 2013. Lucrarea se înscrie în vechea tradiție a cărturarilor bănățeni care, în urmă cu un secol, primii la nivelul provinciilor românești, au valorificat materialul dialectal, mai întâi sub aspect monografic: S. Liuba și A. Iana (1895), apoi E. Novacoviciu (1924) și L. Costin (1926, 1934) au reluat aceeași acțiune, dar sub aspect lexical. După ce, în 2009, publicase *Glosar de termeni din comuna Racovița, județul Timiș*, preocupat de identitatea lingvistică a locuitorilor din satul său natal, omonim, Simion Todorescu-Racoviceanu, în linia lui Emilian Novacoviciu și a lui Lucian Costin, și-a propus realizarea unui nou *Glosar de termeni dialectali*, în exclusivitate, pe baza lotului de cuvinte din satul Racovița, valorificat deja în corpusul anterior, dar completat, ulterior, prin aplicarea unui instrument științific, *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*. Prin volumul astfel proiectat, autorul a decis să-și scoată din indiviziune, sub aspectul vocabularului, localitatea de obârșie. Încercarea de a delimita graiul propriu se justifică fie și prin valoarea simbolică a acestuia. După cum remarcă prefațatorul lucrării, Simion Dănilă (2009, p. 15), la prima apariție, limba oricărui vorbitor, înainte de a fi literară, „este graiul căminului în care vine pe lume, graiul mamei, apoi al localității natale, apoi, în cercuri concentrice, al unor zone din ce în ce mai largi, până la atingerea nivelului național; așadar, el parcurge un itinerar lingvistic din ce în ce mai complex, de la mica bățătură părintească la marea vatră a neamului”. Prin *Glosarul „secund”*, ni se propune un astfel de traseu lexical, de la „kilometrul zero” = așezarea de baștină a lui Simion Teodorescu-Racoviceanu.

2. Confruntarea cu „realitatea lingvistică” cuprinsă în coloanele din *Glosar* permite cititorului-filolog identificarea unor categorii de cuvinte reprezentative pentru graiul cercetat. Altfel spus, lexemele incluse se pot organiza pe straturi, așa cum s-au așezat în timp, la scara redusă a microramificației dialectale amintite, reproducând istoria acesteia, parte componentă a graiurilor din structura subdialectului bănățean, la rândul lui, parte componentă individualizată a dacoromânei.

2.1. *Arhaisme de origine latină*. Dintre lexemele moștenite se întâlnesc câteva specifice secolului de început al culturii române, ulterior, în restrângere, cu circulație regională, uneori, chiar în partea locului, adică în aria vestică: *cure* „a fugi, a alerga” < *currere*, *hoare* „păsări de curte” < *ovaria*, *păcurar* „cioban, păstor” <

pecorarius; ca formă: *scamn* < *scannum*, ori cu semantism specific acelei epoci: *cotropi* „a acoperi, a copleși (o cultură) < **contorpire*: *Buiedzâli* [= buruienele] **or cotropit** *piparca*; *cruntat* „însângerat”, part. de la *crunta* < *cruentare*; *dezmierda* „răsfăța” < **dismerdare*; altele, și cu o anumită familie lexicală, dezvoltată în plan intern: *imală* „noroii” < *ima*, refl. „a se murdări de noroi” < *limare*, *imăla*, *imăli* „idem” < *imală*, *imălat*, *imălos* „plin de noroi”; altele, precum *curechi* < *coliculus*, *cute* < *cotem*, *moare* < *moria*, stabilind opoziții în cadrul repartiției dialectale a dacoromânei, în corelație cu *varză* < *vir(i)dia*, *gresie* < cf. alb. *gëresë*, *zeamă de varză* din aria sudică. Semnalăm și atestarea indirectă a unor cuvinte moștenite din latină, cu semantisme, deopotrivă, arhaice, prezente, exclusiv, în glosarea derivatelor înregistrate¹, cu alte cuvinte, neintroduse în corpusul de cuvinte: *codrean* „om de munte, de codru”, dar *codru* „munte” < **quodrum* < *quadrum*, semnalat încă de Anon. Car.: *kodru*, nu figurează în *Glosar*. Există și situații de modificări semantice, unde noua accepție perpetuează o anumită conotație a semantismului primordial, în aceleași condiții de atestare indirectă: *sorteală* (= *sorceală*) „noroii” reprezintă verbul *sorti* „a (se) murdări” și, totodată, numele, bază derivativă, *soartă* „placentă” < *sortem*, ambele absente din corpusul de cuvinte. Evoluția de înțeles a derivatului înregistrat a avut loc în direcția celui original, căci persoana care asistă la eliminarea placentei, în mod fatal, se murdărește, diferă numai sursa: *sânge* într-un caz, *noroii* în celălalt. Se cuvine să semnalăm implicarea simetrică a aceluiași lexem, *soartă*, într-o valorificare similară, *sortili* „a se murdări” în graiurile din Basarabia (Mărgărit 2005, p. 173–175).

2.2. Împrumuturi vechi slave. În *Glosar* figurează lexeme de proveniență slavă, cu semantism învechit: *bufari* „caiet, registru, catastif” < *bukvarî* „abecedar”, sensibilă modificare de înțeles având loc în linia semantismului etimologic; *feștilă* „fital” < *svěštilo*, *val* „supărare, necaz” < *valŭ*, în expr. *a-și face de val cu ceva sau cu cineva* „a-și pricinui necazuri, neajunsuri, a-și face rău”: *M[i]-am făcut numa dă val cu mâța asta*. Cu modificare de sens, apare și *teslă* [ceslă]² „mistrie” < *tesla*, în prezent, înțeles cu circulație exclusiv regională.

Și unele elemente vechi slave sunt atestate indirect, adică fără statut de cuvânt-titlu: *jale* (înv.) „doliu” < *žalŭ*, semantism evident în glosa pentru *jăli* „a ține doliu după cineva”. Altele se perpetuează în structura unor compuse rezultate prin aglutinare: *muncă* < *monka* „chin, caznă” și *silă* < *sila* „forță, putere”, ambele antrenate în vechi construcții prepoziționale cu *a* < lat. *ad*, în cele din urmă, dispărute prin absorbția conectivului de către numele în postpoziție: *amuncă* „cu chin, cu greu”, respectiv, *asilă* „cu forța, prin constrângere”.

2.3. Tot între elementele învechite amintim lexemul *lete* (*lece* și *liece*) (et. nec.), din structura loc. adv. *pe îndelete*, la nivelul limbii comune, conținând, în succe-

¹ Cercetând astfel de cazuri, identificate în lucrări cu același profil, le-am denumit „atestări involuntare” (vezi Mărgărit 2011, 2013).

² În prezentarea corpusului de cuvinte, autorul nu practică literarizarea, ci încearcă să reproducă rostirea locală. De aceea, consecvent, se întâlnesc notații de felul celei marcate între paranteze.

siune, conectivele care s-au aglutinat, *în, de*. *Lete* figurează, în dicționare, cu definiția „timp liber, răgaz” alături de construcțiile arhaice *a lete, cu letea, în lete* „în-cet, fără grabă” (DA). Cu același sens și în aceleași structuri învechite, *lece* figurează și în *Glosar*.

2.4. Elemente regionale. Autorul înregistrează, majoritar, în chip firesc, categoria lexicală în cauză. Aceasta reprezintă împrumuturi din limbile învecinate: sârbă, bulgară, maghiară. În toate cazurile enumerate, ca și în cel al elementelor de origine germană, este vorba de influențe populare, specifice graiurilor bănățene, reflectate, în general, în domeniile vieții materiale.

2.4.1. Elemente de origine sârbă. Conform numărului mare de împrumuturi, cea mai intensă înrăurire se datorează *limbii sârbe*. Lexemele parvenite din sursa menționată individualizează graiurile respective în configurația dialectală a dacoromânei. Fiind numeroase, ele se pot grupa tematic: natură: *cleanț* „teren în formă de triunghi” < *klánac*, *gai* „pădurice” < *gaj*, *iorgovan* „liliac” < *jorgovan*, *loză* „vrej de dovleac” < *loza*, *lubeniță* „pepene verde” < *lubenica*, *ludai* „dovleac” < *ludaj*; *măgrin* „salcâm” < *bagrin*; îmbrăcăminte: *clăbăț* „căciulă mare din blană de miel” < *klobuc*, *cabaniță* „zeghe” < *kabanica*, *pămucă* „vată” < *pamuka*, *somot* „catifea” < idem, *sucnă* „fustă” < *suknja*; casă, gospodărie: *acov* „butoi” < *akov*, *călai* „vas smălțuit” < *kalaj*, *călpac* „capac (la cazanul pentru fiert țuica)” < *kalpak*, *clet* „cămară” < *klet*, *copaie* „copaie” < *kopanja*, *cotarcă* „pătul” < *kotarka*, *poneavă* „cuvertură” < *ponjava*; băuturi, mâncăruri: *comină* „prune fermentate pentru țuică” < *komina*, *jigăriță* „plămân” < (*bela*) *džigerica*, *lipină* „lipie” < *lepinja*, *petmedz* „magiun” < *pekmez*, *slastă* „(mâncare) de fruct” < *slasta*; ocupații, funcții: *casap* „măcelar” < *kasap* „idem”, *chinez* „primar” < *knez*, *pecar* „brutar” < *pekar*, *pilari* „negustor, speculant, precupeț” < *piljar*; *șăgârt* „ucenic” < *šegrt*, *șumari* „pădurar” < *šumar*; păsări: *cobăț* „uliu” < *kobac*, *tutcă* „curcă” < *tuka*; relații sociale: *avaniță* „intrus, pierde vară” < *avanica*, *baică* „moașă” < *bajka*, *gost* „oaspete, musafir” < idem, *uică* „unchi” < *ujka*; relief: *gomilă* „movilă, dâmb” < *gomila*, *pesac* „nisip” < *pesak*.

2.4.2. Elemente de origine germană. Acestea însumează nume de: ocupații, profesii: *boactăr* „paznic de noapte” < *Wächter*, *ledăr* „tăbăcar” < *Lederer*, *maor* „zidar” < *Mauer*, *moaler* „fotograf, zugrav, pictor” < *Maler*, *paore* „țăran” < *Pauer*, *șloasăr* „lăcătuș, strungar” < *Schlosser*, *șpengler* „tinichigiu” < *Spengler*, *șustăr* „cizmar” < *Schuster*, *tișlăr* „tâmplar” < *Tischler*, *voagnăr* „rotar” < *Wagner*; casă, accesorii: *credenț* „dulap de bucătărie” < *Kredenz(tisch)*, *ferang* „perdea” < *Fehrang*, *piğlais* „fier de călcat” < *Bügeleisen*, *raină* „cratiță” < *Reine*, *raipelț* „chibrit” < *Reibhölzer*, *strujac* „saltea” < *Strohsack*, *șpais* „cămară” < *Speis*, *țagăr* „arătător la ceas” < *Zeiger*, *țin* „cositor” < *Zinn*; masă, mâncăruri, băuturi: *ciușpais* [= țușpais] „tocană de legume” < *Zuspeis*, *fruştuc* „masă de dimineață” < *Frühstück*, *croafnă* „gogoasă” < *Krapfen*, *trinc* „țuică slabă care curge ultima la cazan” < *trink*; civilizație: *aizâmban* „tren” < *Eisen Bahn*, *fărtiri* „locuință închiriată” < *Quartier*, *țăitung* (inv.) „ziar” < *Zeitung*; fructe, legume: *părădaisă*

„pătlăgea roșie” < *Paradeis*, pomoroancă „portocală” < *Pomeranze*, țitroană „lămâie” < *Zitrone*; acțiuni: *grătula* „a felicita” < *gratulieren*, șpățări „a se plimba” < *spazieren*; nume de boli: *fras* „epilepsie; apoplexie” < *Fraisen* „crampe”: *Mânca-ce-ar frasu!*

2.4.3. Lexeme de origine bulgară. Dintre acestea, menționăm: *cănată* „cană mare de lut” < *kanata*; *clisă* „slănină” < *klisa*, *găligan* „porc mistreț” < *gligan*, sens dispărut în restul teritoriului, *glavă* „căpățână de usturoi” < *glava*, cu înțelesul din limba de origine, neconsemnat în dicționare; *givâr* [= devâr] „cavaler de onoare; vornicel” < *dever*, *ligav* „mofturos la mâncare” < *ligav*, *rovină* „mlaștină, loc mlaștinios” < *rovina*, *peteică* „butonieră” < *petelka*, *târgoli* „a se rostogoli” < *târkolja*.

2.4.4. Împrumuturi maghiare: *boitar* „păstor de boi” < *boytár*, *călărabă* „gulie” < *kalaráb*, *chip* „fotografie” < *kép* (cu circulație în limba veche), *conț* „bucată de pâine” < *konc* (răspândit, mai ales în Trans., Mold.), *covaci* „fierar” < *kovács*, *curt* [d. câini] „fără coadă” < *kurt*, *drot* „sârmă” < *drót*, *fârtari* „sfert” < *fertáry*, *mozi* „cinematograf” < *mozi*, *pălască* „ploască” < *palaszk*, *șod*, *șoadă* „caraghios” < *sod*, *șoloactăr* „oblon” < *salugáter*, *șpoier* „mașină de gătit” < *spórhej*, *tintă* „cerneală” < *tinta*, *târnaț* „pridvor” < *tornac*, *tolcer* „pâlnie” < *tólcser*, *tormac* „hrean” < *tormák*.

2.4.5. Elemente turcești. Împrumuturile de origine turcă au pătruns, în marea lor majoritate, prin intermediul limbii sârbe; de pildă, *babaluc*, *din* ~ „din vechime, din moși-strămoși” < srb. *babaluk* < tc. idem, găsindu-se, restrictiv, în zonă. Altele, precum *casap*, au parvenit în același mod < srb. *kàsap*, dar, în alte părți ale teritoriului românesc (Mold.), au venit direct din limba turcă: *kasap*. În aceeași situație, mai sunt și altele: *diliu* „nebun, prostovan” < srb. *dèli*, tc. *deli*, *duchean* „prăvălie” < srb. *dùcan*, tc. *dükkân*, *hândic* „tranșee, șanț” < srb. *hendek*, tc. idem, *săiman* „creștin din oastea turcească” < srb. *sějmen*, tc. *seymen*.

2.4.6. Neologisme. Vocabularul neologic este reprezentat, între altele, de „foste” elemente noi, astăzi cu un pronunțat caracter învechit. Majoritar, acestea au fost preluate din terminologia latinistă transilvăneană: *ablegat* „deputat” < *ablegatus*, *anziliri* „inginer”, corespondent pentru împrumutul din varianta standard, it. *ingegnere*; *arvocat*, în loc de *avocat* < fr. *avocat*, lat. *advocatus*, *honora* „a cinști”, conform unei variante latinizante: *honorare*; următoarele două reflectă, prin fonetismul regional, împrumuturile corespunzătoare din germană: respectiv, *răpțet* < *räftept* < *Rezept*, *rățipisă* „recipisă” < *Rezepisse*; altele, de origine romanică, de asemenea, cu caracter învechit, figurând în dicționare cu mențiunea „ieșit din uz” *depeșă* „scrisoare, telegramă”, *depeșa* „a expedia o depeșă”. Tronsonul unor astfel de cuvinte atestă o anumită „modernizare” a vocabularului dialectal, pentru o epocă trecută, absentă în alte zone.

2.5. Formații interne. *Glosarul* cuprinde numeroase cuvinte, create prin mijloace proprii, unele noi, absente din dicționare și din alte glosare.

2.5.1. Dintre creațiile interne, derivatele sunt cele mai numeroase.

2.5.1.1. Cele mai multe, create cu *derivative de circulație generală*, constituie, totuși, *formații dialectale* datorită bazei antrenate, care are un astfel de caracter. De pildă, nume de agent cu *-ar, -er*: *bicari* „îngrijitor de *bici* [= tauri comunali]” (< *bic* < srb. *bik*), formație inedită, *căbănicer* „croitor de șube, *cabanițe*” (cf. srb. *kabani-ca*), înregistrat de L. Costin (1934) și de D. Gămulescu (1974), *cădari* „constructor de *căzi*, butoaie”, atestat în Anon. Car. < *cadă* < sl. *kadī*; *fărbari* „vânzător de *farbe* (= vopsele); boiangiu” < *farbă* < germ. *Farb*, inedit, ca și următorul, *golâmbari* „crescător de *golâmbi* (= porumbei) < sl. *golabŭ*; *păcicar* [= păticar] „farmacist”, înregistrat pentru Ban. și Trans. (DLR) < *potică* < magh. *patika*, *uiegar* „geamgiu” < *uiagă* < magh. *ŭveg*, neatestat cu acest sens, *văiegar* „piuar” < *văia-gă* (et. nec.), consemnat de S. Liuba și A. Iana (1895), dar și colective, cu același afix: *firizari* „rumeguș” (= resturi de lemn rezultate la tăierea cu *firizul* „fierăstrăul” < magh. *fŭrész*), formație inedită; nume de agent cu *-aș*, toate atestate ca învechite, cu o singură excepție: derivatul *cărțaș*”, în dicționare, cu sensul „cartofor, jucător de cărți figurează cu unul inedit „poștaș” < *carte*, pl. *cărți* „scrisoare”; *dobaș* „toboșar” < *dobă* < magh. *dob*; *duhănaș* „fumător” < *duhan* < srb. idem; *gropaș* „gropar”, *lăutaș* „lăutar”; dar și nume de agent, deverbale cu *-ător, -itor*: *păzitor* [*păzător*] „cioban”, semantism inedit, *năimitor* „salahor, zilier”, *năiem* „a tocmi, a angaja cu plată” < *năiem* < sl. *najemŭ*, derivat specific pentru Ban.; cu același afix, nume de obiecte: *aninătoare* „agățătoare” < *anina* < *lat. *anninare*, de clădiri: *belitoare* „abator” < *beli* < v.sl. *běliti*; de boli: *ruptoare* „diaree” (< *a rupe la inimă*), toate cu sensuri noi; nume concrete și abstracte cu *-eală*, având și înțelesuri inedite: *acreală* 1. „murătură”. 2. [fig.] „supărare”, *căzneală* „insultă”, *clențaneală* [fig.], „ceartă, sfadă”, *gireseală* [= direseală] 1. „argăseală”; 2. „rântaș” < *direge* < *diregere*; deverbale cu *-itură*: *acritură* [fig.] „răutate”, inovație de sens, *adogătură* (înv.) „adaos”, *avenitură* „venetic”, înv., atestat pentru Ban., *dumicătură* „tocătură” < *dumica* < *demica* < lat. *demicare*, semantism inedit, *părăsitură* „părăsire, paragină”, *pogitură* [= poditură] „fixare a podelelor”, înțeles absent din dicționare, ca și pentru *sucitură* „plăcintă”, semnificație necunoscută, la fel, *șlompătură* „ființă șloampă”, derivat inedit; *-iște* apare, firesc, în derivate, nume de culturi: *pruniște*, *tulciște*, atestate pentru aria vestică, *cânepiște*, cu un sens suplimentar, pe lângă cel de „loc cultivat cu cânepă”, „teren însămânțat cu orice tip de plante agricole, de dimensiunea unei *culturi de cânepă*”: *cânepiște de cucuruz*; dar și nume inedite de locații, după obiect: *căzăniște* „locul unde funcționează *cazanul* de țuică”; *-iță* figurează în derivate regionale, prin temă, dar și prin formant, cu două valori: a. motițională: *pilăriță* „precupeață”, alături de *pilari* (vezi *supra*, 2.4.1.), *păoriță* „țărancă”, se subînțelege, în cuplu cu *paore* (*ibid.*), ambele incluse în DLR pentru Ban.; *golâmbiță* „porumbiță” < *golâmb*, var. inedită în raport cu *golumbiță*; b. diminutivală: *gonghiță* < *goangă* „insectă”, derivat nou, ca și următorul, *ludăiță* „dovlecel”, plantă diferită față de baza *ludai* „dovleac turcesc” (*ibid.*), *poneviță* „cearșaf; acoperitoare a patului mai subțire decât *poneava*; cuvertură” (*ibid.*), semantism neînregistrat, *puichiță* dim. de la *puică*, absent din dicționare; *-oc* creează

augmentative: *botoc* „bătă mare” < *bătă* (cu acomodare), *dărăboc* „bucată mai mare decât *dărăbul*”, *măroc* „mai mare decât este normal”, *omănoc* „om mare”. DA confirmă calitatea de augmentativ pentru *dărăboc*, fără localizare, iar DLR pentru *omănoc* (Ban.). Unele dintre verbele înregistrate din *Glosar*, create cu derivatele *-a* sau *-i* au caracter regional: *făloși* refl. „a se făli”, *probi* „a încerca”; câteva au fost atestate cu alt sens: *fărbălui* „a vopsi”, față de „a stropi via” (Pașca 1928) sau cu altă formă: *bităngălui* „a hoinări, a vagabonda”, *hibălui* „a-și provoca un necaz”, în comparație cu formele deja înregistrate, *bităngăli* și *hibăli*. Ca formații inedite, menționăm: *fișcăli* „a instrui, a dăscăli” < *fișcal* „avocat” < srb. *fiškal*, *boitări* „a păstori boii (în calitate de *boitar*)”, *flendora* „a atârna, a spânzura” < *flendură* „zdreanță” < sâs. *flender*, *fodora* „a încreți”, *fodor* „manșetă încrețită” < magh. idem, *hăsnui* (*hăznui*) „a (se) folosi (de ceva)” < *hasnă* < magh. *haszon*: *măistori* „meșteri”, *focui* „a alimenta focul”, după DA neobișnuit, *văndrăși* „a hoinări” < *vandraș* „vagabond” < *vandă* „idem” < magh. *vándor*.

2.5.1.2. Alte derivate *au caracter regional*, nu numai datorită bazei, ci și formantului. Aici se înscrie particula derivativă arhaică *-ón* < lat. *-oneus*, care conferă derivatelor mai multe valori: a. augmentativă: *acón* „ac mare (de cusut)”, *bolândón* < *bolând* „nebun incurabil”, *bubón*, *găzdón* „mare gazdă, proprietar”, *lingurón*, *nărodón*, *porcotón* 1. „porc mare”; 2. [fig., despre un individ] „mare nerușinat”, *scrofoáne* „scroafă mare”, *tălpoáne* „talpa casei”, prin urmare, derivatul exprimă dimensiunea corespunzătoare. Alte derivate, tot de la adjective, *crudón*, *dulcón*, *mănuntón* „conțin”, în semantism, o „cantitate mică” din calitatea bazei „puțin crud”, respectiv, „puțin dulce”, „puțin mărunț”. În esență, identificăm valoarea diminutivală, în sensul că baza este reprezentată, în slabă măsură, în derivat. În aceste cazuri este vorba de relația specială dintre diminutive și augmentative (Dimitrescu 1968), în exprimarea celor două valori antonimice prin același formant. Aceste modificări „valorice”, conferite de afix, nu sunt notate în *Glosar*, fapt pentru care, baza și derivatul apar cu aceeași glosă c. valoare moțională: *golâmbón* „porumbel mascul”, în raport cu *golâmbiță*, *mășción* [= măștioi] reproduce *măștihón*, pereche corespunzătoare pentru *mașce* (= *maște* < *maștehă*).

Tot aici amintim și câteva formații izolate, unele, învechite și regionale, altele, inedite, fără să realizeze serii, dar care individualizează graiul din punctul de vedere al derivării. Majoritar, acestea sunt adverbe create prin derivare: *-iu*: *orbiu* „orbește”, semnalat în construcția *cu orbiu* pentru veacul al XVII-lea, în aceeași zonă (Chircu 2012, p. 67), derivativ rămas sporadic, în Racovița, figurând cu încă o atestare: *zăluichiu* „cruciș, în cruce” < [d]zăluică „cusătură în formă de cruce pe pânză”; *-iș*: *napoiș*, prin atracția seriei de adverbe corespunzătoare: *cruciș*, *furiș*, *pieziș*; *napoișilea* poate după *îndărătelea*, *iutigan* [*iucican*] „foarte iute”, creație analogică după *mărigan* (Mărgărit 2013), la rândul lui apărut prin atracția lui *găligan*, folosit cu valoare adjectivală. În var. *iutegan*, adverbul a fost atestat pentru Oltenia de G. F. Ciușanu (1931). Ultimele formații nu au fost comentate până în prezent.

2.5.1.3. Formațiile cu prefixe, ca și cele cu sufixe, în general, reprezintă două categorii de derivate: unele, învechite, altele, inedite.

2.5.1.3.1. Din prima categorie menționăm: *deschiatora* < *des* + *încheotora* < *în-* + *cheotoare*, *despreuna* < *des-* + *împreuna*; *dezbumba* < *des-* + *îmbumba*; *îmbumba* (refl.) „a (se) încheia la *bumbi*” (Mold., Trans., MDA), specific provinciei, *îmbubița*, cu semantism figurat foarte sugestiv „a instiga”, analizabil prin *bubiță* „vierme de mătase” < srb. *bubica*, *împupi* „a îmboboci” < *pup* „boboc de floare” < srb. idem.

2.5.1.3.2. Din cea de a doua categorie, menționăm *încârni* „a strâmba, a îndoi” și, în general, formațiile cu *ne-*, în marea lor majoritate, antonime pentru bazele simple, *nechitit* (*năchitit*), „nearanjat” < *chitit*, *neoteșit* (*năoceșat*) „neastâmpărat, neliniștit” < *oteșit* < *oteși* „a se potoli”, *neprețăluit* (*năprețăluit*) „neprețuit; *nepristenit* (*năpristenit*) „nepotolit”; *netușinat* (*nătușinat*) [despre oi] „netuns”. Unul dintre aceste derivate, *nebun* (*năbun*), conservă înțelesul etimologic, „care nu e bun; rău”, fără alte conotații. Altele reprezintă interesante evoluții de formă și de sens, neatestat până în prezent. Este cazul pentru *nelățit* (*nălățit*) [despre haine, rufărie] „nespălat, murdar, soios”, analizabil prin part. **lățit* < **lăți*. La rândul lui, virtualul *lăți*, se analizează prin *lat*, part. verbului moștenit *la*, *a se* ~ < *lavare*, atestat de T. Pamfile (1910, p. 370) și, recent, la românii din Ucraina (TD – Nistru, p. 210). Dacă **lăți*, **lățit* semnifică *spăla*, *spălat*, atunci *nelățit* (*nălățit*) înseamnă „nespălat, murdar”, atestând indirect forma pozitivă de participiu.

2.5.1.4. Derivate regresive. În *Glosar* sunt „prinse” interesante formații de acest fel. Pe lângă cele deja atestate, cu mențiunea „reg.” : *mir* „mirare”, *de mirul lumii* < *mira*, „în. și reg.” *smintă* „greșeală” < *sminti*, *socoată* < *socoti*, „rar” *scoarnă* < *scorni*, apar și creații inedite: *arteză* < *arteziană*, *fântână* ~; *cvită* < *cvitanță* (nu excludem nici posibilitatea de a fi fost împrumutat din sârbă, unde circulă și în această formă), *moclu* „vișin” < *moacle* „vișine”.

2.5.2. Compunerea este un procedeu bine reprezentat:

2.5.2.1. aglutinare: *áidomihe!* pe baza expresiei trimembre, corespunzătoare „vai de mine!”, în var. fonetică locală, *aldăoară* < *altă oară*, *alescă* „firește că...” *amuncă*, *asâlă*, sinonime, prin contopirea construcțiilor pe baza prepoziției arhaice *a*, *băsamcă* „poate” < *bag sama că* (Jordan 1950, p. 275), *calumea*, „corect, potrivit”, *casoraș* „primărie” < *casa orașului*, *crică* < *cred că...*, *dăbașca* „separat” < *de-a bașca*, *dăolat* „prăjitură (din aluat!)”, *dăunge!* [= de unde!] „exclus, nici pomeneală!”, *măcincă* [= mătincă] „poate” (Jordan 1950, p. 276), atestat pentru graiurile moldovenești, de ambele părți ale Prutului;

2.5.2.2. alăturare: *babă de buric* „moașă”, *casă de bolânzi* [= nebuni]; ~ ~ *năroz* [= nebuni] „ospiciu”, *cârpă mică* „batistă”, *domn cătănesc* „ofițer”, *nima-n drum* „om fără valoare, de nimic”, *numa și numa* „continuu”, *piparcă dă direș* „boia”, *nume dă pociumb* „poreclă”, *sarmă dă piparcă* „ardei umplut”, *țoale dă țânut* „haine de sărbătoare”, *untură mare* „osânză”.

2.5.3.4. Semantismul este un domeniu în care apar multiple modificări. Glosarul înregistrează evoluții de sens inedite: *caznă* „rușine, batjocură”, ca o consecință a sensului etimologic „chin, suferință”. Expresia *mi-i de caznă în sat* exprimă tocmai acest înțeles, ca și verbul creat de la nucleul-bază: *căzni* „a batjocori, a rușina”; *cruci* s.f. pl. tant. „cimitir” (cf. *merem între cruci* „mergem la cimitir” – Crișana, informație orală); *gâlci* „guturai”, accepție explicabilă prin faptul că declanșarea amigdalitei este întovărășită de o stare proastă a căilor respiratorii; *gloată* a dezvoltat înțelesul „nevastă”, atestat încă de S. Liuba și A. Iana (1895), de la cel de „copii ai unei familii”, întrucât prezența acestora atestă indirect prezența unei soții; *gimbaş* (var. de la *geambaș*) semnifică „isteț”, poate, pentru că acțiunea de „a face negustorie cu cai și, mai ales, cu cei greu vandabili” presupune inteligență; verbul corespunzător, prin restrângere, a conturat un înțeles legat de ocupația geambașului: *gimbăși* „a striga la cai”. Verbul *conăcări*, „a exercita rolul de *conăcar* în ceremonialul nunții” (SDLR, s.v.) figurează în *Glosar* cu înțelesul „a ajuta”, în esență, acțiunea ritualică reprezentând o întrajutorare a mirelui, a familiei acestuia, iar *curăța*, cunoaște o specializare de sens „a castra animale”.

3. Glosarul de termeni dialectali din satul Racovița, județul Timiș oferă cititorului „un eșantion lexical contemporan” din aria Banatului, căci, înainte de toate, lucrarea constituie un *instrument de lucru indispensabil* în cercetarea dialectală a zonei. Prin informația „de ultimă oră”, din *Glosar*, se poate constata starea actuală a limbii române, la nivel de grai, sub aspectul vocabularului, într-o localitate bănățeană. Ștergerea frontierelor dialectale și, implicit, dispariția graiurilor, preconizată pentru un viitor apropiat, cel puțin după documentul pe care îl constituie prezentul *Glosar*, ar putea să mai aibă de așteptat. Deocamdată, idiomul din satul Racovița–Timiș nu pare amenințat de vreo primejdie în privința existenței sale. Lucrarea publicată atestă, pentru vocabularul local, stratificarea lexicală în concordanță cu istoria limbii: conservarea unor lexeme moștenite sau împrumutate, din epoca de început a limbii române, penetrarea ulterioară a unor regionalisme din limbile învecinate, care particularizează graiul, precum și existența unor formații interne, confirmând capacitatea creatoare a graiului prezentat. Important este faptul că în acest proces sunt antrenate resursele proprii, unele arhaice, a căror valorificare și reciclare duce la apariția de noi vocabule, cum este derivatul inedit *nelățit* „murdar”. Aparent suspect, la analiză, acesta dovedește un mecanism funcțional care respectă, etapă cu etapă, procesele de evoluție a graiului. Adjectivul menționat reprezintă un lexem specific graiului local. Altele se regăsesc în graiurile limitrofe (Oltenia): *iutican* (*iucican*), atestând fie o anumită dinamică a produsului lexical finit, fie aceleași tendințe creatoare la nivelul ramificațiilor teritoriale ale dacoromânei. Trebuie să adăugăm, alături de acestea, împrumuturile neologice în număr sporit.

Prin corpusul de cuvinte realizat, prezentul *Glosar* aduce un prețios material dialectal pentru toți cei interesați de stadiul actual de evoluție a graiului dintr-o comunitate bănățeană, emblematică pentru aria sud-vestică din care face parte, în sensul conservării și diversificării particularităților dialectale, precum și al statutului

său ca subdiviziune teritorială a dacoromânei. Atâta timp cât un grai dispune de creativitate, păstrându-și, totodată capacitatea de absorbție a unor împrumuturi externe, destinul său „lingvistic” nu este periclitat.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Anon. Car. = Anonymus Caransebiensis [„Dictionarium valachico-latinum”, vechi glosar român-latin, cca 1650]. Publicat de Gr. Crețu în revista „Tinerimea română”, [...], sub direcțiunea lui Grigorie G. Tocilescu, serie nouă, vol. I, fasc. III, Tipografia Corpului Didactic, București, 1898, p. 320–380.
- Chircu 2012 = Adrian Chircu, *Un vechi sufix adverbial regional: -ul*, în *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010)*, Editura Argonaut–Editura Scriptor, Cluj-Napoca, 2012.
- Ciaușanu 1931 = G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, Imprimeria Națională, București, 1931 (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
- Costin 1926 = Lucian Costin, *Graiul bănățean (Studii și cercetări)*, Institutul de Arte Grafice „Cartea Românească”, Timișoara, 1926.
- Costin 1934 = Lucian Costin, *Graiul bănățean*, [vol.] II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu și Ion N. Bojneagu, 1934.
- DA = *Dicționarul limbii române*. [Literale] A–B, Librăria Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913; C, Tipografia ziarului Universul, București, 1940; D–DE Universul. Întreprindere Industrială a Statului, București, 1949; F–I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria națională, București, 1934; J–Lojniță, Tipografia ziarului Universul SA, București, 1937, 1940, 1948.
- Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei R.P.R., București, p. 241–255.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, Editura Academiei R.P.R., București, 1965 și urm.
- FD = „Fonetica și dialectologie”, București, I, 1958 și urm.
- Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbo-croată ale vocabularului dacoromân*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.
- Glosar* = Simion Todorescu-Răcoviceanu, *Glosar de termeni dialectali din satul Racovița, județul Timiș*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2013.
- Iordan 1950 = Iorgu Iordan, *Note sintactice*, în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 275–276.
- Liuba–Iana 1895 = Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan*. Urmată de *Studiu despre celți și numele de localități*, de dr. At. M. Marinescu, Tiparul Tipografiei Diecezană, Caransebeș, 1895.
- Mărgărit 2005 = Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*, Editura Academiei Române, București, 2005 („Etymologica” 18).
- Mărgărit 2011 = Iulia Mărgărit, *Atestări „involtare”*, în FD, XXX, 2011, p. 27–33.
- Mărgărit 2013 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involtare” (II)*, în FD, XXXII, 2013, p. 95–102.
- MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I. *Literele A–C*, 2001; vol. II, *Literele D–H*, 2002; vol. III. *Literele I–Pr*, 2003; vol. IV. *Literele Pr–Z*, 2003, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001–2003.
- Novacovicu 1924 = Emilian Novacovicu, *Cuvinte bănățene*. Adunate de..., Tipografia Felix Weiss, Oravița, 1924; Partea II. Culese de..., Tipografia Josif Kaden, Oravița, 1931.
- Pamfile 1910 = Tudor Pamfile, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă tehnică și populară*, Tipografia „Cooperativa”, București, 1910 (Din viața poporului român. Culegeri și studii, VIII).

Pașca 1928 = Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*. Alcătuit după material cules de corespondenții din diferite regiuni, Cultura Națională, București, 1928 (Academia Română. Memoriile secțiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3).

SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.

SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1939.

TD – Nistru = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru*, Editura Academiei Române, București, 2012.

Todorescu-Răcoviceanu 2009 = Simion Todorescu-Răcoviceanu, *Glosar de termeni din comuna Racovița, județul Timiș*, Editura de Vest, Lugoj, 2009 (Tezaur Bănățean).

QUELQUES OBSERVATIONS CONCERNANT LE VOCABULAIRE DU
VILLAGE RACOVIȚA – TIMIȘ
(Résumé)

Conformément à l'ouvrage récemment paru, *Glosar de termeni dialectali din satele Racovița, județul Timiș* de Simion Todorescu-Răcoviceanu, l'auteur se propose de décrire le parler de la localité mentionnée. En étudiant de près la structure stratifiée du parler (archaïsmes d'origine latine, anciens emprunts slaves, emprunts ultérieurs des langues avoisinantes, créations internes), l'ouvrage relève la physionomie clairement contournée et conservée du vocabulaire local, en repousant, momentanément, la théorie de l'effacement (total) des particularités régionales et le nivellement des parlers sous l'influence de la langue littéraire.

Cuvinte-cheie: *realitate dialectală, cuvânt titlu, derivat, derivativ, creație internă.*

Mots-clefs: *réalité dialectale, mot-titre, dérivé, dérivatif, création interne.*

*Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, 13
dialectologie@yahoo.com*